

მურათი ძასაპი

თურქეთი, თურქეთ-საქართველოს მეგობრობის საზოგადოების
ხელმძღვანელის მოადგილე

ქართველთა მოღვაწეობა ოსმალეთსა და თურქეთის რესპუბლიკაში მუჰაჯირობის შემდგომ

ოსმალეთის სახელმწიფოსა და საქართველოს შორის ურთიერთობები მე-16 საუკუნიდან უფრო და უფრო აქტიურდება. ამ პერიოდისა და მოყოლებული ქართველები იძულებული ხდებიან საკუთარი ტერიტორია ოსმალებს დაუთმონ და მათი მმართველობის ქვეშ იცხოვრონ... ოსმალეთის იმპერიამ ქართველებისგან მიიღო დიდი ვეზირები, არაერთი სახელმწიფო მოღვაწე, რელიგიური პირები, მოაზროვნეები, მწერლები და ხელოვანები. ქართული წარმოშობის სახელმწიფო მოღვაწეებმა ოსმალეთის იმპერიის სხვადასხვა ადგილას ააშენეს სკოლები, ხიდები, მეჩეთები, ბიბლიოთეკები, აბანოები, წყაროები და საქველმოქმედო სახლები, ამავე დროს ხელოვნებასა და ლიტერატურაში ბევრი ძეგლი შექმნეს, რითაც ოსმალური ცივილიზაციის ნაწილიც გახდნენ და საკუთარი ეროვნული კულტურის შენარჩუნებაც მოახერხეს.

თურქეთში დასახლებული ქართველების ყოფის შესახებ ცნობებს ოსმალეთის მმართველობის დამყარებამდე პერიოდშიც ვხვდებით. არსებობს დოკუმენტები, რომელიც გვიჩვენებს ქართველების დასახლებების არსებობას ძალიან ადრეული ეპოქიდან ართვინის რეგიონის გარდა ანატოლიის სხვადასხვა ადგილებში.

ქართველების ანატოლიაში მასობრივი დასახლება 1877-1878 რუსეთ-ოსმალეთის ომის შემდეგ მოხდა. ამ ომის შედეგად ბათუმი, ართვინი, აჭარა, ქობულეთი, გონიო, შავშეთი, არტანუჯი და სხვა ქალაქები და დაბები რუსეთის იმპერიის მმართველობის ქვეშ აღმოჩნდა და ამის კვალობაზე ამ რეგიონებში მცხოვრები ქართველების დიდი ნაწილი რიზედან დაწყებული მთელ შავზღვისპირეთში დასახლდნენ. შავზღვისპირეთის გარდა ქართველი მუჰაჯირებით დასახლებული

სოფლები მდებარეობს მარმარილოს ზღვის სიახლოვეს და თურქეთის მთელ ტერიტორიაზე.

ქართველმა მუჰაჯირებმა განსახლების ტერიტორიებზე ძალიან ლამაზი სოფლები დააარსეს. განსაკუთრებული ნიჭიერებისა და შრომისმოყვარეობის წყალობით სოფლის მეურნეობით დაწყებული ძალიან ბევრ სფეროში სიახლეები და პროგრესი უზრუნველყვეს. ამასთანავე წარსულის მსგავსად მუჰაჯირობის შემდეგაც ოსმალეთის მმართველობაში ქართველი მუჰაჯირების რიცხვი კვლავ მაღალი იყო და ამ სფეროშიც გაწეული სამსახურით და შრომით სახელმწიფოს, კულტურის, ხელოვნების, მეცნიერებისა და რელიგიის სფეროების განვითარებაში ქართველებს დიდი წვლილი მიუძღვით.

თურქული სამართლებრივი სისტემის საფუძვლად მიჩნეული კანონების კოდექსი ქართველმა მუჰაჯირმა ალი ჰაიდარ ეფენდიმ გააფართოვა და კომენტარები დაურთო. ალი ჰაიდარ ეფენდის ძმამ სადეჰათინ არელმა თურქულ მუსიკაში არელის სკოლად წოდებული საკუთარი მიმართულება შექმნა. ასევე ქართველი მუჰაჯირი პროფესორი ჯაფერ ფაჰრი დიკმენი თურქეთის პირველი მიკრობიოლოგია. ჯაფერ ფაჰრი დიკმენის ქალიშვილები შუქრიე და თრაჟე თურქეთში ცნობილი მხატვრები არიან.

თურქეთის ლიტერატურის მნიშვნელოვანი ფიგურა აჰმედ ჰამდი თანფინარიც ქართველი მუჰაჯირია. ქართველ მუჰაჯირებს მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავათ თურქულ სამხედრო სფეროშიც. ცნობილია ქართული წარმოშობის ბევრი ფაშა და ვეზირი, რომელთაგან შეგვიძლია გამოყოთ აჰმედ ავნი ფაშა ლორთქიფანიძე, შეკვი ფაშა თავდგირიძე და სხვანი.

ქართველმა მუჰაჯირებმა მონაწილეობა მიიღეს როგორც ოსმალეთის წარმომადგენელთა პალატის, ასევე თურქეთის დიდი ეროვნული კრების ჩამოყალიბებაში. 1909 ოსმალეთის მეორე მოწვევის პარლამენტში ქართველი მუჰაჯირებისგან შევიდნენ აჰმედ ჰამდი ეფენდი, მეჰმედ შეფიკ ეფენდი, ჰასან ფეჰმი ეფენდი და ქობულეთელი აჰმედ ფაშა. თურქეთის დიდი ეროვნული კრების ყველაზე მხცოვანი წევრი, რომელმაც გახსნის სიტყვა წარმოთქვა, იყო სინოპში დასახლებული მეჰმედ შეფიკ ბეი.

ქართველმა მუჰაჯირებმა თურქეთის რელიგიური ცხოვრების განვითარებაზეც მოახდინეს გავლენა. ქართული წარმოშობის რელიგ-

იურ პირებს და ღვთისმეტყველებს თურქულ საზოგადოებაზე დიდი ზეგავლენა ჰქონდათ. მათ შორის მნიშვნელოვანი ფიგურები იყვნენ **აჰმედ ჯევდეთ ეფენდი, ისკანდერ ეფენდი, შეიხ მუჰამედ იზეთ ეფენდი** და სხვა.

MURAT KASAP

Gürcistan Dostluk Derneği Başkan Yardımcısı, İstanbul, Türkiye

Muhacerat Sonrasında Gürcülerin Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyetinde Rollerini Üzerine

Bilindiği üzere Osmanlı Devletinin Gürcüler ile ilişkileri 16. Yüzyıldan itibaren yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Bu yüzyıldan itibaren topraklarını Osmanlılara bırakmak zorunda kalan gürcüler üç asır aşkın bir süre Osmanlı yönetiminde yaşamışlardır. Bu süre içerisinde Gürcülerden Osmanlı imparatorluğu yönetiminde başta sadrazamlar olmak üzere çok sayıda devlet adamı, din alimi, sanatkar, fikir adamı, yazar ve sanatçı olarak değerli şahsiyetler ortaya çıktı. Gürcü asıllı devlet adamları Osmanlı coğrafyasının muhtelif yerlerinde okul, köprü, cami, kütüphane, imarethane, hamam ve çeşme gibi eserler yaptılar, ayrıca sanat ve edebiyat alanında bir çok yapıtlar vererek Osmanlı medeniyetinin bir parçası oldular ve milli kültürlerini de koruyarak Osmanlı medeniyetinin oluşturulmasında büyük katkıda bulundular.

Osmanlı yönetiminde görev almış gürcü devlet adamlarından Sadrazam Gürcü Mehmet Paşa, Sultan I.Mustafa dönemi sadrazamlarından olup 90 yıllık ömrü boyunca bir çok devlet hizmetinde bulunmuş ayrıca namazgah, çeşme ve tophane gibi bir çok eser yaptırmıştır.

Sultan I.Abdülhamit ve III.Selim'e sadrazamlık yapmış olan 18. Yüzyıl sadrazamlarından Koca Yusuf Paşa'ya ait üç resim. Birinci resimde devlet mührü elinde, ikinci resimde ise Sultan III.Selim ile çizilmiş bir resmi, diğer resimde ise Avrupa elçilerini kabul ediyor. Koca Yusuf Paşa'nın çok sayıda eseri mevcut.

Aslen Tiflis'li olup Irak'a yerleşmiş bir gürcü aileden gelen Sadrazam Mahmut Şevket Paşa devlet adamlığı yanı sıra askeri alanda bir çok eser yazmış ve yazdığı eserler Harp okulunda ders kitabı olarak okutulmuştur. Mahmut Şevket Paşa'nın kardeşi Arif Hikmet Süleyman 1936 senesinde Irak başbakanı olmuştur.

Son dönem Osmanlı sadrazamlarından ve ünlü hukukçularından

olan İbrahim Hakkı Paşa'nın ailesi de 19.yüzyılın başında Sakız adasına yerleşmişler. Sakız adası günümüzde Yunanistan sınırlarında yer alıyor.

İstanbul'da yer alan en eski gürcü eserlerinden biri de Eyüp Büyük İskele Camii, 1566 senesinde Gürcü Hacı Mahmut Ağa tarafından yaptırılmıştır. Günümüzde Libya sınırlarına yer Trablusgarp Gürcü Cami 1830'lu yıllarda Gürcü Mustafa Bey tarafından yaptırılmış. Bu foto yapılışından 50 yıl sonra çekilmiş. Bağdat Asafiye, Haydariye Camilerini ise Davut Paşa Manvelişvili tarafından yaptırılmış. Davut Paşa aslen Tiflisli ve Irak'ta çok sayıda eseri mevcut. Mihrişah Valide Sultan İmarethanesi, Necip Paşa Kütüphanesini ve Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesini gürcü asıllı şahsiyetler yapmıştır.

Gürcüler Osmanlı edebiyat ve kültür hayatında önemli roller oynamışlar ve eserler neşretmişlerdir. Sultan II. Abdülhamit'in kızkardeşinin oğlu Gürcü Mahmut Paşa'zade Prens Sebahattin Bey türk kültür ve sosyoloji hayatında iz bırakan bir isim olmuştur. Dumbadze ailesinden gelen Beşir Fuat Bey'de gazeteciliği ve yazarlığı dışında Avrupa dillerinden Wolter başta olmak üzere bir çok yazarın eserini Osmanlı Türkçesine çevirmiştir.

Türkiye'deki yerleşik gürcü varlığına Osmanlı yönetiminden önceki dönemlerde de rastlanmaktadır. Gürcülerin tarihsel süreçte yerleşik yaşadıkları Artvin ve civarı dışında da Anadolu'nun değişik yerlerinde çok eski dönemlerde gürcülerin yaşadığına dair bilgiler mevcuttur. Osmanlı arşivlerinde yer alan Anadolu'nun muhtelif yerlerinde yer alan Gürcü adıyla anılan yer adları buralarda gürcü yerleşimlerinin olduğunu gösteriyor. 16. Yüzyılda Elazığ'ın Harput ilçesinde ahalisi hristiyan olan Gürcü Bey mahallesi mevcut. Aynı yüzyılda Kayseri'de ahalisi Müslüman olan Gürcü mahallesi bu bilgiye birer örnek verilebilir.

1730 senesinde Isparta'da doğmuş olan sadrazam Halil Hamit Paşa'nın dedesi Gürcistan'dan gelmiş. Aile günümüzde de varlığını devam ettiriyor. Bir dönem Türkiye siyasetinde adı çok geçen Kemal Derviş Bey'de Halil Hamit Paşa'nın torunudur.

18.yüzyılın ikinci yarısında Kayseri'nin Talas kasabasına yerleşen Gürcü muhacirlerinden olan Ali Saip Paşa, Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamit dönemlerinde Genelkurmay başkanlığı görevinde bulunmuştur.

Gürcülerin Anadolu'ya kitleler halinde yerleşmesi 1877/1878 Osmanlı Rus Harbinden sonra olmuştur. Bu savaş ile Batum, Artvin, Aca-

ra, Çürüksu, Gönye, Şavşat, Ardanuç gibi şehir ve kasabalar Çarlık Rusya idaresine bırakılmış ve akabinde bu bölgelerde yaşayan yerleşik gürcü halkından büyük bir nüfus Rize'den başlamak üzere tüm Karadeniz sahiline yerleştirilmiştir. Karadeniz bölgesi dışında Marmara bölgesi ağırlıklı olmak üzere tüm Türkiye'de gürcü muhacirlerinin iskan olduğu köyler bulunmaktadır. İlk muhacirlere ait birkaç tane resimler ve muhacirlere ait mezar taşları da bulunmaktadır.

Muhacirlerin tam sayısı hakkında bilgi yoktur. Başlangıçta büyük kabileler halinde göç eden muhacirler Osmanlı arşiv kayıtlarına Gürcü ve Laz olarak geçmiştir. Dahiliye Nezareti Muhacirin İdaresi Fonunda verilen bu listede Adapazarı'nın Sapanca ilçesinde iskan olunan Batum muhacirlerinin milliyeti ve verilen arazi miktarları verilmiştir.

15 Mayıs 1892 tarihli muhacirin idaresine sunulan raporda Sapanca'da arazi ve tapuları verilmiş olan Batum muhacirlerine ait köy ve arazi bilgileri aşağıdaki gibidir.

	KÖY ADI	MİLLİYETİ	BALTALIK DÖNÜM	ZİRAAT DÖNÜM
1	ŞÜKRİYE	Batum Gürcü Muhaciri	252	1127
2	GÜLDİBİ	Batum Gürcü Muhaciri	82	320
3	ULVİYE	Batum Laz Muhaciri	416	786
4	SENAİYE	Batum Gürcü Muhaciri	126	374
5	HAMİDİYE	Batum Gürcü Muhaciri	1300	1050
6	HACI MERCAN AĞA	Batum Gürcü Muhaciri	1670	1167
7	BALKAYA	Batum Gürcü Muhaciri	309	591
8	ŞÖHRETİYE	Batum Gürcü Muhaciri		1450
9	KURUÇEŞME	Batum Gürcü Muhaciri		227
10	DİBEKTAŞ	Batum Gürcü Muhaciri	750	1250
11	MAHMUDİYE	Batum Gürcü Muhaciri	427	773
12	NAİLİYE	Batum Laz Muhaciri	865	1435
13	FEYZİYE	Batum Laz Muhaciri	40	220
14	İLMİYE	Batum Laz Muhaciri	130	420

Şeriye sicilleri dediğimiz Osmanlı mahkeme kayıtlarında da Batum muhacirlerinin genelde gürcü ve laz olarak adlandırıldıklarını görmekteyiz.

Bazı arşiv kayıtlarında ise muhacirlerin geldikleri köyler ve yerleştirildikleri köyler hakkında da bilgi verilmiştir. 291 numaralı sadaret defterinde Fatsa, Ünye, Terme, Çarşamba ve Samsun civarlarına yerleştirilen Batum muhacirlerinin geldikleri yerler ve köyler hakkında da bu tarz bir tablo sunulmuştur.

Fatsa kasabasında iskan olunan Batum muhacirleri 1881 yılına ait kayıt örneğinden.

Geldikleri Yer	Yerleşilen Köyler	Kadın	Erkek	Toplam
Çürüksu Gorika Köyü	Aşağıtepe	13	12	25
Batum Kapnistav Köyü	Ufaksa	38	35	73
Acara-i Süfla Bzubu Köyü	Aşağı Tepe	37	24	61
Acara-i Süfla Agara Köyü	Gönmek	32	38	70

Gürcü muhacirleri iskan olundukları bölgelerde çok güzel köyler oluşturmuşlar, ayrıca kabiliyetleri ve çalışkanlıkları ile başta ziraat olmak üzere bir çok sahada yenilik ve inkişaf sağlamışlardır. Muhacirler özellikle meyveciliğin Türkiye’de gelişmesinde etkili olmuşlardır, Karadeniz bölgesinde ağırlıklı olarak nalya çeşitliliği yine muhacirler tarafından geliştirilmiştir. Muhacir gürcülerin hayatını anlatan Doktor İsmetzaade Mehmet Arif tarafından 1893 tarihinde yazılan Gürcü köyleri adlı eserde, gürcülerin çok çalışkan bir halk oldukları ve özellikle mükemmel köyler kurdukları ve gürcü köylerinin yerli ahali ve çerkes muhacirlerinin evlerine ve köyelerine göre adeta şehir hüviyetinde olduğu özellikle belirtilmiştir.

Gürcü muhacirlerinin bir diğer özelliklerinde son derece dindar olmaları idi. Köylerinde evlerini yaptıktan sonra ilk yaptıkları şey cami ve okul yaptırmak olmuştur. Gürcü muhacirleri için yaptırılacak iki camii planını görüyoruz. Bir tanesi Şile Üvezli köyüne ait, diğeri de Bursa’nın Karasıslah köyüne ait.

Gürcülerin bir diğer özelliğide devlete olan bağlılıklarıdır. Nitekim geldikleri tarihten 10 yıl süre kadar askeri hizmetten muaf olmalarına rağmen 1885 ve 1887 yılında yaşanan Osmanlı/Yunan ve Bulgar savaşlarına gönüllü olarak katılmak için başvurmuşlardır.

Ayrıca geçmişte olduğu gibi muhacerat sonrasında Osmanlı yönetiminde gürcü muhacirlerinden çok sayıda insan dahil olmuş ve bu alanlarda

verdikleri hizmet ve eserleriyle devlet, kültür, sanat, ilim ve dini hayatının gelişiminde gürcü muhacirlerinin büyük katkıları olmuştur.

Türk hukuk sisteminin temelini oluşturan Mecelle adlı hukuk kitabını gürcü muhaciri olan Ali Haydar Efendi şerh etmiş ve genişletmiştir. Ali Haydar Efendi'nin kardeşi olan Sadettin Arel, türk musiki alanında kendi alanında Arel ekolu adı verilen bir ekol oluşturmuştur. Babaları Mehmet Emin Efendi'de ünlü bir hukukçu olup 1876 Osmanlı Anayasasını hazırlayan komisyonda görev almıştır. Emin Efendi'nin biyografisinde gürcüce okuma yazma bildiği özellikle belirtilmiştir.

Yine bir gürcü muhaciri olan Prof. Dr. Cafer Fahri Dikmen Türkiye'nin ilk mikrobiyologlarından. Cafer Fahri Dikmen'in kızları Şükriye ve Traje Hanım Türkiye'nin önde gelen ressamlarından.

Türk edebiyatının önemli isimlerinden olan Ahmet Hamdi Tanpınar da bir gürcü muhaciridir.

İstanbul Fatih müftülüğü yapan Ali Yekta Sundu Hoca'nın ailesinde Gürcü muhacirlerinden olup Yalova'nın Mecidiye köyüne yerleşmiştir.

Türk askeri alanında önemli hizmetlerde bulunan gürcü asıllı çok sayıda paşa ve vezir bulunmaktadır. Ahmet Avni Paşa Lortkipanidze, Şevki Paşa Tavdgiridze bunların başında gelmektedir...

Gürcü muhacirleri hem son dönem Osmanlı mebusan meclisinde hem de Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşunda yer almışlardır. 1909 yılında II.Osmanlı Meclisinde gürcü muhacirlerinden Ahmet Hamdi Efendi, Mehmet Şefik Efendi, Hasan Fehmi Efendi ve Çürüksulu Ahmet Paşa yer almıştır. Osmanlı Harbiye okullarında okuyan gürcü asıllı subay ve komutanlar da Türk Kurtuluş Savaşında görev almışlardır. Aynı şekilde gürcü muhacirlerinden çok sayıda Kurtuluş savaşında şehit ve gazi verilmiştir... Türkiye Cumhuriyetinin Kurucusu Atatürk'ün 9.Ordu müfettişi olarak Samsun'a gönderilmesinde en büyük rol dönemin Harbiye Nazırı Gürcü Şakir Paşa ile damadı Gürcü Avni Paşa olmuştur. Şakir Paşa'nın akrabaları Bursa'nın Gemlik ilçesi Adliye köyüne muhacir olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün Anadolu'da yaptığı gezi ve kongreler de yanından hiç ayrılmayan ve adeta silahlı korumalığın yapan kişilerden biride Gürcü din adamlarından Üveys Hasbi Efendi'dir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk açılışında en yaşlı üye sıfatıyla açılış konuşmasını yapan Mehmet Şefik Bey'de Sinop'a yerleşmiş olan gürcü muhacirlerindendir.

Gürcü muhacirleri Türkiye dini hayatının gelişiminde de etkili olmuşlardır. Gürcü asıllı din adamları ve alimler Türk toplumunun üzerinde büyük etkide bulunmuşlardır. Bunların başında Ahmet Cevdet Efendi, İskender Efendi, Şeyh Muhammed İzzet Efendi gibi isimler gelmektedir...

Gemlik'in Adliye köyüne yerleşmiş olan Türk Havacılığının önemli isimlerinden Orgeneral Ahmet Tural'ı görüyoruz. Aynı şekilde Türk siyasetinin önde gelen isimlerinden olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Meclis başkanlığı yapan Ali Fuat Sirmen Beyde gürcü muhaciri bir aileden gelmektedir.

Sonuç olarak gerek muhacerat öncesi ve gerek muhacerat sonrası gürcüler Osmanlı hayatında çok etkin ve üretici bir toplum olmuşlardır. 600 yıl süren ve döneminin en büyük uygarlıklarından olan Osmanlı medeniyetinin sadece Türklere ait olmadığı ve bu medeniyetin gelişmesinde ve tekamülünde gürcü halkında büyük bir payının olduğu büyük bir tarihi gerçektir. Osmanlı medeniyetinden bahsedilirken gürcü halkının rolünden bahsetmemek tarihsel bir eksiklik olacaktır. Osmanlıyı dünyada adını geçirten bir medeniyet haline gelmesinde gürcü halkının büyük emeği olmuştur....

Aynı şekilde Türkiye cumhuriyetinin kuruluşunda da gürcü halkı en önemli görevlerde bulunmuştur. 1877/1878 Osmanlı/Rus Harbi sonrasında her ne kadar büyük bir göç yaşanmış olsa bile bu göçten öncede Anadolu'da çok ciddi bir gürcü nüfusunun yaşadığı da ortadadır Göç öncesi ve sonrasında yaşanan birliktelik hem Türkiye'de hemde Gürcistan'ı bir bütün haline getirerek adeta etle tırnak gibi olmalarını sağlamıştır.

